EURÓPSKE HODNOTY VO VYUČOVANÍ GEOGRAFIE

Peter Barto, Tibor Madleňák

Abstract

The topic of cultural values is still not very common in geography teaching in Slovakia. The aim of this article is to introduce the topic of cultural values resulting in European Values Education project as an appropriate tool for making geography education more attractive. The article presents four basic principles which should be used to create pedagogical and didactical framework for lesson planning. There are also few examples of teaching materials suitable for values education in geography.

Keywords: teaching of geography, values in geography, European values, teaching materials

Úvod

Výzvou pre geografiu je skúmať nielen výsledky činnosti človeka v krajine, ale aj procesy, ktoré ovplyvňujú jeho konanie. Správanie človeka je výsledkom zložitého procesu vnímania reality a následného spracovávania, hodnotenia a posudzovania informácií, ktoré vedú ku konečnému rozhodovaniu. Dôležitou súčasťou týchto subjektívnych procesov sú hodnoty. Jedným z vonkajších prejavov vnútorných hodnôt človeka sú popri správaní aj jeho názory a postoje. Výskum hodnôt sa preto najčastejšie realizuje prostredníctvom zisťovania názorov ľudí na rôzne otázky. V Európe už viac ako 30 rokov prebieha výskum hodnôt Európanov (*EVS – European Values Study*). Výsledkom jednotlivých vĺn výskumu, ktoré sa realizujú od konca 70. rokov približne každých 10 rokov, sú štatistické a mapové výstupy poskytujúce obrovské množstvo údajov o názoroch a hodnotách obyvateľov jednotlivých európskych štátov. Mapové výstupy sú prístupné v tlačenej (Zundert a i., 2005; Halman a i., 2011) a elektronickej podobe (www.atlasofeuropeanvalues.eu). Z hľadiska dĺžky a rozsahu výskumu je možné realizovať komparatívne analýzy zohľadňujúce časový a priestorový aspekt. Európa rozdelená do národných štátov sa vyznačuje výraznou diverzitou v názoroch a hodnotách obyvateľov.

Z pohľadu základných konceptov súčasnej geografie (*place, space, diversity, change*) sú hodnoty obyvateľov vhodným predmetom výskumu nielen pre sociológov ale aj pre geografov (Taylor, 2008). Výskum hodnôt predstavuje jeden zo základných trendov výskumu kultúrnej geografie. Geografia v západnej Európe načrtnuté trendy významne reflektuje.

Témy súvisiace s hodnotami, postojmi a názormi obyvateľov postupne prenikajú aj do učebných osnov predmetu geografia na základných a stredných školách. V krajinách západnej Európy je tento trend viditeľnejší vzhľadom na potreby reflektovať aktuálne spoločenské problémy ako napr. prisťahovalectvo, náboženská znášanlivosť, chudoba, marginalizované spoločenské skupiny. Hodnotové vyučovanie v geografii prispieva nielen k rozširovaniu vedomostí ale aj k formovaniu osobnosti žiaka a jeho postojov k javom, ktoré ho dennodenne obklopujú. Vyučovanie sa stáva pre žiaka zaujímavejším a zmyslupnejším.

Vyučovanie hodnôt v geografii na základných a stredných školách na Slovensku absentuje. V súčasných učebných osnovách sa téma hodnôt nevyskytuje. Cieľom článku je na základe výstupov z projektu *European Values Education* (EVE) predstaviť hodnoty vo vyučovaní geografie ako vhodné témy na doplnenie súčasných učebných osnov na stredných školách.

Hodnotové vyučovanie v geografii

Projekt EVE bol riešený didaktikmi geografie z piatich európskych univerzít (Univerzita Fontys v Tilburgu, Bosporská univerzita v Istanbule, Univerzita v Postupime, Inštitút vzdelávania v Londýne, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici). Cieľom projektu bolo sprístupniť údaje a výsledky z EVS pre edukačné účely v geografii. Úlohou riešiteľov bolo vytvoriť rôzne učebné materiály, overiť ich priamo na hodinách geografie, upraviť ich na základe spätnej väzby a sprístupniť ich pre praktické využitie.

V rámci riešenia projektu boli vytvorené učebné materiály: vzory vyučovacích hodín (prípravy na hodiny), vyučovacie metódy, videá, dopĺňujúce informácie k témam práca, náboženstvo, rodina a spoločnosť. Všetky tieto materiály vrátane celého súboru interaktívnych máp Európy zachytávajúcich výsledky EVS sú prístupné na internetovej stránke www.atlasofeuropeanvalues.eu.

Pri tvorbe učebných materiálov boli zohľadnené štyri základné princípy, ktoré by mali vytvárať základný pedagogický a didaktický rámec vyučovacej hodiny:

- a) *Relating the attitudes represented in the maps of the Atlas of European Values (AoEV) to their own.* Podľa tohto princípu majú žiaci vnímať tému hodiny ako niečo, čo sa ich osobne týka. Mali by si uvedomiť, že sami môžu v menšej či väčšej miere zdieľať hodnoty a názory zobrazené na mapách.
- b) *Describing differences and recognising similarities.* Pri práci by mali byť žiaci schopní rozpoznávať rozdiely a podobnosti zobrazené na mapách (AoEV).
- c) *Deepening understanding.* Žiaci by mali pochopiť, prečo existujú rozdiely a podobnosti v názoroch a hodnotách. Pomôcť by im mala vhodne

zvolená teória, s ktorou by žiaci aktívne pracovali. Kladením otázok a hľadaním odpovedí sami verifikujú danú teóriu, čím získavajú nielen vedomosti ale aj schopnosti argumentácie.

- d) *Developing critical thinking*. Téma hodnôt je vhodná pre rozvíjanie kritického myslenia u žiakov. Mali by pochopiť, že údaje s ktorými pracujú, majú subjektívny charakter a preto ich nie je možné nekriticky prijímať.

Príkladom hodnotového vzdelávania v geografii môže byť téma vzťahu spoločnosti k životnému prostrediu. Tento subjektívny vzťah je možné zisťovať napríklad prostredníctvom otázky „*Ste ochotný venovať časť svojho príjmu na účely znižovania znečistenia životného prostredia?*“. Otázka zisťujúca konkrétny postoj respondentov je nasmerovaná na hodnotu pozitívneho vzťahu k životnému prostrediu. Údaje vyjadrujúce tento postoj sú zobrazené na nasledujúcej mape (mapa 1). Mapa môže byť využitá ako vhodná učebná pomôcka napríklad pri porovnávaní postojov v rôznych európskych krajinách. Môže poslúžiť aj ako podklad pre rozvíjanie diskusie. Týmto spôsobom je možné použiť rozsiahlu databázu máp z EVS, ktoré majú potenciál zatriktívniť proces vyučovania viacerých tém.

K zefektívneniu vyučovania prispieva aj vhodne zvolená vyučovacia stratégia resp. vyučovacia metóda. V projekte EVE boli didaktikmi geografie vybrané vyučovacie stratégie, ktoré majú potenciál vhodným spôsob rozvíjať hodnotové vzdelávanie. Vyučovacie stratégie podporujú aktívny a tvorivý prístup žiakov vo vyučovacom procese, sú zamerané predovšetkým na vzájomnú interakciu (učiteľ – žiak, žiak – žiak), rozvíjanie diskusie a argumentačných schopností žiakov. Príkladom môže byť vyučovacia stratégia s názvom „diamant“ (obr. 1). Ako téma môže opäť poslúžiť otázka „*Čo sú ľudia v Európe ochotní urobiť pre podporu životného prostredia?*“. Žiaci dostanú deväť alebo dvanásť tvrdení reprezentujúcich rozličné názory (tab. 1). Ich úlohou je zoradiť tvrdenia do tvaru diamantu. Najviac relevantné tvrdenia resp. tvrdenia, s ktorými žiaci najviac súhlasia, sú umiestnené vo vrchnej časti diamantu. Ďalšie dve tvrdenia sa umiestnia do nasledujúcich dvoch políčok atď. Tvrdenie umiestnené do najspodnejšieho políčka je najmenej dôležité resp. s ním súhlasia najmenej. V ďalšom kroku by mali žiaci vysvetliť svoje hodnotenia a obhájiť ich pomocou argumentov.

Potom ako žiaci vyplnia svoj vlastný diamant, mali by svoje rozhodnutia prediskutovať v štvorčlenných skupinách. Variáciou tejto stratégie je nechať žiakov vytvoriť spoločný diamant. To im umožní diskutovať o rôznych pohľadoch a dosiahnuť tak konsenzus. Táto stratégia pomáha žiakom skúmať a ujasniť si svoj vlastný hodnotový rebríček, čo je veľmi dôležité. Nabáda k diskusii a poukazuje na rozličnosť postojov a názorov. Je pravdepodobné, že každá skupina bude mať

úplne iný výsledok. Vysvetľovaním svojho vlastného diamantu si žiaci súčasne rozvíjajú schopnosť argumentácie.

K zatraktívneniu hodnotového vyučovania geografie môžu prispieť aj videá. V rámci projektu EVE boli vytvorené krátke filmy s odpoveďami žiakov z rôznych krajín Európy, ktorí boli dopytovaní na rovnaké otázky ako respondenti EVS. Žiaci si pri práci s videami môžu uvedomiť, že za mapami z AoEV stoja konkrétni ľudia so svojimi názormi a hodnotami. Majú tak možnosť identifikovať sa so svojimi rovesníkmi v iných krajinách Európy.

Mapa 1: Ochota Európanov poskytnúť časť svojho príjmu na ochranu životného prostredia

Map 1: The ability of Europeans to voluntarily contribute part of their salary towards the environmental protection

Cieľom projektu nebolo len vytvorenie rôznych učebných materiálov ale aj overenie možnosti ich praktického uplatnenia. Vytvorené učebné materiály boli počas výmenných pobytov študentov učiteľstva geografie prakticky aplikované na hodinách geografie na stredných školách. Pre budúcich učiteľov geografie to bola možnosť vyskúšať si vyučovať v zmiešaných dvojiciach (s kolegami z Holandska resp. Nemecka) na školách na Slovensku aj v zahraničí (Uhlenwinkel a i., 2010, 2012). Učebné materiály vytvorené na pozadí špecifických didaktických tradícií jednotlivých krajín boli na základe spätnej väzby od študentov, žiakov stredných škôl a ich učiteľov upravené tak, aby boli univerzálne aplikovateľné v rámci rôznych krajín Európy. Žiaci veľmi pozitívne hodnotili spôsob výučby, učebné materiály ako aj témy hodín, ktoré sa bežne na hodinách geografie nevyskytujú.

Tematickými oblasťami, ktoré sú úzko prepojené s hodnotami ľudí a zároveň by mohli mať uplatnenie v rámci vyučovania geografie sú napríklad témy ako migrácia (dôvody pre imigráciu, vzťah k imigrantom, ochota vysťahovať sa za prácou), nezamestnanosť, náboženstvo (miera religiozity resp. sekularizácie, náboženská diverzita a tolerancia), životné prostredie (vzťah k životnému prostrediu a jeho ochrane, k využívaniu prírodných zdrojov), Európa (vymedzenie Európy na základe hodnôt, vzťah k európskej integrácii, národná vs. európska identita).

Obr. 1: Schéma pre vyučovaciu stratégiu „diamant“

Figure 1: The „Diamond“ teaching strategy

Tab. 1: Tvrdenia pre vyučovaciu stratégiu „diamant“

Table 1: The statements for „Diamond“ teaching strategy

Používať hromadnú dopravu namiesto vlastného auta	Nič, pretože o životné prostredie by sa mala starať vláda	Triediť domáci odpad (plasty, papier, organický odpad...)
Volit' stranu, ktorá má program zameraný na životné prostredie	Dávať, čas svojho príjmu "zeleným" organizáciám	Investovať do alternatívnej energie, napr. solárnej
Kupovať iba tovar najvyššej kvality	Používať čo najviac prírodných produktov	Nič, problémy životného prostredia neexistujú

Záver

Jedným zo základných cieľov vyučovacieho procesu má byť aktívna tvorba a formovanie životných hodnôt, názorov a postojov (Shaw, 2005). Vhodným spôsobom ako u žiakov rozvíjať ich vlastné hodnoty je iniciovať diskusie o hodnotách iných ľudí, napríklad v rámci jednotlivých krajín Európy. Predstavený projekt ponúka širokú škálu možností ako obohatiť vyučovanie geografie o hodnotový rozmer a zároveň je výzvou ako zatriktívniť vyučovanie geografie.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu 503068-LLP-1-2009-1-NL-COMENIUS-CMP „European Value Education“.

Literatúra

- Halman, L., Sieben, I., Zundert, M. van. 2011.** Atlas of European Values. Trends and Traditions at the turn of the Century. Brill/Tilburg University, 2011, 141 s. ISBN 978 90 04 20705 9
- Shaw, G. 2005.** Mapping terrain – values education and geography. In: Journal of Geography Teachers Association of Victoria, vol. 33, nr. 3. [cit. 2012.10.8.] Dostupné na internete: <http://www.valueseducation.edu.au/verve/_resources/Shaw_Mapping_the_terrain.pdf> .
- Taylor, L. 2008.** Key concepts and medium term planning. In: Teaching Geography, vol. 33, nr. 2. London : Geographical Association, 2008. s. 50-54. ISSN 0305-8018
- Uhlenwinkel, A. a i. 2010.** Teaching about the work values of Europeans. Critical reflections from the first student Exchange of the EVE-project. Potsdam : Universitätsverlag Potsdam, 2010. 189 s. ISBN 978-3-86956-099-1

Uhlenwinkel, A. a i. 2012. Teaching about the religious values of Europeans. Critical reflections from the second student Exchange of the EVE-project. Potsdam : Universitätsverlag Potsdam, 2012. 109 s. ISBN 978-3-86956-175-2

Zundert, M. van, Halman, L., Luijkx, R. 2005. Atlas of European Values, Brill/Tilburg University, 2005. ISBN 9004144609
www.atlasofeuropeanvalues.eu

EUROPEAN VALUES IN THE TEACHING OF GEORAPHY

Summary

The education system should develop not only the knowledge of pupils but also their attitudes, opinions and the system of values. The results of the EVE project show how is it possible to use the topic of cultural values during the lessons of geography. The teaching of values would help to develop the abilities of critical thinking, negotiating and expressing their opinions and attitudes. The teaching strategies should be orientated to the active participation of pupils in education.

Mgr. Peter Barto, RNDr. Tibor Madleňák, PhD.

Katedra geografie, geológie a krajínnej ekológie FPV UMB

Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica

E – mail: peter.barto@umb.sk; tibor.madlenak@umb.sk